

ÇEVİRİ

TÜRK AKADEMİSİ
SİYASİ SOSYAL STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VAKFI

**KÜRTLER VE
ORTADOĞU'NUN KADERİ**
*The Kurds and the Destiny
of the Middle East*

(1993, Graham E. Fuller, RAND)

TASAV

TÜRK AKADEMİSİ SİYASİ SOSYAL STRATEJİK ARAŞTIRMALAR VAKFI

Hilmi BOLATOĞLU

Dış Politika Araştırmaları Merkezi
Çeviri No. 2 // Temmuz 2013
www.turkakademisi.org.tr

TÜRK AKADEMİSİ Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)

Türkiye’de ve dünyada, yaşanmış ve yaşanmakta olan olayları; siyasî, sosyal, tarihî ve kültürel derinlik içinde ve stratejik bir bakış açısıyla değerlendiren, yeni tasarımlar ortaya koyarak gelecek vizyonu oluşturan bir düşünce kuruluşudur.

TASAV, bilimsel kıstasları esas alarak ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde araştırma, inceleme ve değerlendirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Çalışmalarını hiçbir kâr amacı gütmeyen ilgililer ile paylaşan TASAV; tarafsız, doğru, güncel ve güvenilir bilgiler ışığında kamuoyunu aydınlatmaya çalışmaktadır.

TASAV’ın amacı; ülkemizin ekonomik, sosyal, siyasî, kültür ve eğitim hayatının geliştirilmesine; millî menfaat, millî güvenlik ve birlik anlayışının, insan hak ve özgürlüklerinin, demokrasi kültürünün, jeopolitik ve jeostratejik düşünce biçiminin yaygınlaştırılmasına; toplumda millî, vicdanî ve ahlâkî değerlerin hâkim kılınmasına ve Türkiye’nin dünyadaki gelişmelerin belirleyicisi olmasına bilimsel faaliyetler aracılığıyla katkı sağlamaktır.

ARAŞTIRMA MERKEZLERİ

TASAV, aşağıda belirtilen altı Stratejik Araştırma Merkezi vasıtasıyla çalışmalarını yürütmektedir:

1. Dış Politika Araştırmaları Merkezi
2. Güvenlik Araştırmaları Merkezi
3. Siyaset, Hukuk ve Yönetim Araştırmaları Merkezi
4. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Merkezi
5. Ekonomi Araştırmaları Merkezi
6. Enerji Araştırmaları Merkezi

KÜRTLER VE ORTADOĞU'NUN KADERİ (*The Kurds and the Destiny of the Middle East**)

Hilmi BOLATOĞLU

Dış Politika Araştırmaları Merkezi

Çeviri No: 2 // Temmuz 2013

www.turkakademisi.org.tr

* 1993 tarihli ve “The Kurds and the Destiny of the Middle East” başlıklı rapor, RAND Corporation bünyesinde de çalışmış olan eski CIA üst düzey yetkililerinden Graham E. FULLER tarafından yazılmıştır. Orijinali İngilizce olan rapora, RAND Corporation’a ait web sayfasından erişmek için şu linki kullanabilirsiniz: <http://www.rand.org/pubs/drafts/DRU188.html>

Bu yazının tüm hakları saklıdır. Yazının telif hakkı TASAV’a ait olup kaynak gösterilerek yapılacak makul alıntılar dışında önceden izin alınmadan kullanılamaz ve çoğaltılamaz.

KÜRTLER VE ORTADOĞU'NUN KADERİ

(*The Kurds and the Destiny of the Middle East*)

SUNUŞ

Düşünce kuruluşlarının rolleri ve ifa ettikleri fonksiyonlar yaklaşık son on yıldır dünyada büyük tartışma konusu olmaktadır. Türkiye de bu tartışmalardan beri değildir. Bu tartışmaların temel odaklarından birisi, devletler/hükümetler ile düşünce kuruluşları arasındaki simbiyotik ilişkidir. Bir görüşe göre, devletler düşünce kuruluşlarını yönlendirmekte, onlara hazırlayacakları çalışmaların yön ve niteliği konusunda fikir empoze etmektedir. Diğer bir görüşe göre ise, özellikle güçlü çıkar gruplarının haklarını savunmak üzere kurulan ve onlar tarafından finanse edilen bu kuruluşlar, devletlerin politika oluşturma süreçlerinde yön tayin edici bir rol oynamaktadır. Sayıları binlerle ifade edilen ve çok büyük çeşitlilik arz eden düşünce kuruluşları için genellemeci bir yaklaşımda bulunmak doğru değilse de, yukarıda anahatları sunulan her iki görüşün de bu kuruluşlar için bir dereceye kadar doğru olduğunu söylemek mümkündür. Bu kuruluşlar, politika yapımı süreçlerine sundukları katkılar sebebiyle devlet(ler)le iki yönlü bir ilişki içerisindedirler. Kimi zaman bu kuruluşlar hazırladıkları özgün çalışmalarla devleti yönlendirmekte, kimi zaman da devletin yönlendirmesiyle çalışmalar yürütmektedirler.

ABD'deki RAND isimli düşünce kuruluşu söz konusu olduğunda, bu iki yönlü güçlü ilişki daha belirgin hâle gelmektedir. Sivil ve askerî istihbaratta çalışmış, dışişleri başta olmak üzere kritik bürokratik mekanizmalarda görev yapmış parlak kişileri bünyesinde toplayan bu kuruluş, hazırladığı raporlarla özellikle 1990'larda ve 2000'lerin başında ABD politikalarını derinden etkilemiştir. Bu kuruluşun özellikle 1990'larda yayınladığı raporların ABD'nin dünyayı dizayn etme yönündeki çabalarına ışık tuttuğu, zaman zaman da ilham verdiği, ayrıca operasyonlara bilimsel temel (!) sunma ve sosyo-psikolojik olarak kamuoyunu hazırlama işlevlerini ifa ettiği bilinmektedir. CIA'deki üst düzey görevleri sebebiyle RAND'ın en popüler ve tartışmalı simâlarından olan Graham E. Fuller'in yazdığı "Kürtler'in ve Ortadoğu'nun Kaderi" isimli rapor, geçmişte parça parça Türk yazarlar tarafından alıntılanmış olması hasebiyle, okuyucuya bir miktar tanıdık gelebilecek pasajlar içermektedir. Bununla birlikte, yirmi yıl önce kaleme alınmış olan bu raporun tamamının Türkçe çevirisi, okuyucuların bölgesel gelişmeleri değerlendirmelerine önemli katkı sağlayacaktır.

Mısır'da son derece ilginç gelişmelerin vuku bulduğu bir aşamada okuyucunun dikkatine sunulan bu rapor, sadece Türkiye'de son on yıldır adım adım ilerletilen

“açılım hamleleri”nin nasıl bir teorik arkaplana yaslandığının anlaşılmasına değil, Ortadoğu’da son birkaç yıldır süregiden sancılı döneme yönelik fotoğrafın netleşmesine de yardımcı olacaktır. Her ne kadar raporda son derece diplomatik ve örtük göndermelerle yer alsada, bazı hususların nasıl sağlam bir politik çerçeveye oturtulduğunun ve bir yol haritasına büründürüldüğünün fark edilmesi mümkündür; bunun için ihtiyaç duyulan tek şey, dikkatli bir okuma ve sağduyulu bir tahlil kabiliyetidir. Sadece bir örnek olması bakımından şu husus vurgulanabilir ki, raporda geçen “Fakat uzun vadede, Kürt siyasî gelişimi farklı bir görünüm kazanmaya başlayabilir. Muktedir güçler Kürtler’in siyasî ortamlarının dönüşümünü ortaya koyan (ulusal, bölgesel, uluslararası) bir çalışma içindeler” cümlesinin telmih ve çağrışımları dikkat çekicidir. Raporun bundan tam 20 yıl önce yazılmış olduğu gözönüne alındığında, o tarihte yazılanların hayata geçirilmesi için nasıl sabırlı bir strateji izlendiğinin tespiti, okuyucunun raporu okuduktan sonra yapacağı kişisel değerlendirmelerle çok daha kolay olacaktır.

Diğer taraftan, yazara ait birçok tespit ve değerlendirmenin; ilmî, tarihî, siyasî ve sosyal gerçeklik bakımından doğruluğu savunulamaz ve Vakfımız tarafından asla kabul edilemez hususlar içermekte olduğunu da belirtmek gerekecektir.

Türkiye ve Ortadoğu’da sıcak gelişmelerin yaşandığı bir dönemde, bölge jeopolitiği ve siyasî yakın tarihe dönük hatırlatma ve olayların sebep-sonuç ilişkisini kurma bakımından da yararlı olacağına inandığım bu çeviriyi yapan Sayın Bolatoğlu ile yayına hazırlayan TASAV yönetici ve çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

ii

İsmail Faruk AKSU
TASAV BAŞKANI

ÖNSÖZ

Bu çalışma hâlihazırdaki Kürt sorununu bölgesel ilişkilerin ve Ortadoğu'daki jeopolitiğin geniş bağlamı içerisine yerleştirmeyi ve bunun Birleşik Devletler açısından yansımalarını tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın araştırması ve yazımı, RAND'in kendi araştırma fonlarının RAND'in Ulusal Güvenlik Araştırma Bölümü üzerinden yazara sağlanan desteği sayesinde mümkün kılınmıştır. Kısa bir süre içinde bir dış dergide biraz daha yoğunlaştırılmış biçimiyle yayımlanacaktır.

*

*

*

Ortadoğu'daki Kürt açmazı daha fazla ertelenemez; bu açmaz, kendisini Ortadoğu politikası gündeminin üst sıralarına yerleştirmiştir. Kürt siyaseti kendi ivmesini almışken, modern tarihte ilk kez Kürt sorunu üzerindeki kontrol tüm bölgesel tarafların avuçlarından kayıp gitmiştir. Ortadoğu'nun en büyük dördüncü milliyeti olan Kürtler, şimdilerde en ciddî sonuçları içinde yaşadıkları devletler için olacak biçimde millî tanınma ve kendi kaderini tayin hakkının kapısını çalıyor. Fakat yeni Kürt siyasî ivmesinin etkisi orada durmamaktadır. Bu etki Ortadoğu'nun kapı eşiğine bir sürü Soğuk Savaş sonrası sorunu getirmiştir: ayrılıkçı etnik hareketler sorunu, insan hakları, azınlıklara muamele, demokrasi, kültürel özerklik, federalizm ve hatta belki de eskinin topraksal bütünlüğünden yeni devletlerin yaratılması. Ortadoğu muhtemelen bir daha aynı olmayacaktır.

Kürtler son elli yılda tarih sayfalarından büyük oranda kaybolmuşlardı: millî hevesleri hem Avrupalı emperyal güçler tarafından hem de sonraları kendi kudret ve toprak bütünlüklerini koruma amacındaki Ortadoğu'nun modern devletlerinin tahakkümü tarafından bastırılmıştı. Gerçekten, değişik Kürt gerilla güçleri yerel rejimleri zayıflatmak için kullanışlı bir araç olarak dış güçlerin emellerine düzenli olarak hizmet ettiler. İngilizler 1920'lerde Türk Kürdistanı'nda sorun yaratılmasına yardım ettiler; Amerikalılar ve İsraililer 1970'lerde Kürtler'i Irak Baas rejimine karşı desteklediler; Suriyeliler Ankara'ya karşı radikal Türk Kürtleri'ne düzenli olarak yardımda bulundular. İran -hem Şah hem de Ayetullahlar- Tahran'ın Bağdat'a karşı jeopolitik mücadelesinde Irak Kürtleri'ni saflarına kattı. Ve Bağdat buna karşılık İran Kürtleri'ni İslâm Cumhuriyeti'ne karşı düzenli olarak destekledi. Ne var ki, hemen hemen değişmez biçimde, Kürtler dış güçlerin siyasî hedeflerine doğrudan hizmet etmeyi bıraktıkları anda, yaşadıkları ve isyan ettikleri devletin gazabına ve çoğunlukla acımasız intikamlarına kendi kendilerine karşı koymak üzere terk edildiler. Kuzey Irak'ta Kürt güvenlik bölgesini koruyan "Operation Provide Comfort"¹ Kürt limonunun taktik hedefler için sıkılıp atılması şeklindeki eski

¹ *Çevirenin Notu*: Kamuoyunda "Çekiç Güç" olarak anılan ve büyük oranda ABD unsurlarından oluşan uluslararası bir kuvvet tarafından yürütülen operasyon.

senaryonun yeni bir tekrarı mıdır? Ya da bu sefer acaba Körfez Savaşı'nın olayları daha kalıcı ama istenmeyen bir Kürt dinamiğini serbest mi bıraktı?

Bağımsız bir Kürt devleti fikri modern zamanlarda yalnızca bir kez ciddî olarak düşünülmüştür. Kürtler Ortadoğu'da yüzyıllarca Pers ve Osmanlı Türk İmparatorlukları arasında bölünmüş olan antik bir halktır. Kürtler ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle -ve Versailles Barış Konferansı'nda ulusların kendi kaderini tayin (self-determination) coşkusunun uluslararası alanda parlaması ile birlikte- uluslararası gündeme girebilmişlerdir. Aslında onlara resmî olarak Osmanlı Devleti'nin bakiyesini parçalayan 1920 Sevr Antlaşması'nda kendi devletlerini kurma sözü verilmiştir. 1920'lerin başında yeni sınırlarla yeni modern bir Türk Devleti kurmak için yeniden dirilen bir Türk kuvvetiyle direnen Mustafa Kemal Atatürk, o antlaşmayı ölü bir metne çevirmiştir. O noktadan sonra Kürtler daha ileri bir uluslararası destek umudunu yitirmişler ve kendilerini iki değil, fakat çok daha küçük toplulukları Suriye ve S.S.C.B.'de kalmak üzere üç bölgesel devlet -Türkiye, Irak ve İran- arasında bölünmüş bulmuşlardır. Her ne kadar Kürtler birlikte alındığında yirmi milyonun² -Norveç, İsveç ve Finlandiya'nın toplam nüfusundan büyük- üzerinde kişi etse de, herhangi bir türde bağımsız bir Kürt devleti fikri uluslararası alanda kabul edilebilir olmamıştır.

Bu makalenin amacı, bağımsız bir Kürt devleti kurulması için savunma yapmak değildir. Gerçekten, uluslararası istikrar bakış açısından herhangi bir biçimde bağımsız bir Kürt devletinin kurulması, bölge üzerinde yaratacağı jeopolitik tahribat yüzünden esasında istenmeyen bir durumdur. Kürt milliyeti davası da yabancılar tarafından değil Kürtler'in kendileri tarafından savunulacaktır. Bununla birlikte, engelleme yöntemi kabul etme yönteminden daha nâhoş sonuçlar doğurabileceğinden dolayı, Kürt meselesinin bugünkü dinamiği, bir yerlerde bir tür Kürt devletinin ortaya çıkışının kendisini uluslararası düzene eninde sonunda empoze edebileceğini göstermektedir. Bu makale, söz konusu dinamiği ve bunun muhtemel sonuçlarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Kürtler neden kendi kaderini tayin hakkı (self-determination) istemektedir? Belki de soru neden daha önce bunu yapmakta başarılı olamadıklarıdır. Büyük bir etnik grup olarak Kürtler; uzun bir zaman dilimi boyunca Arap, Türk ve Fars komşularından farklı toplum, dil ve Kürtlükleri üzerinde güçlü bir algıya sahip olmuşlardı. Ancak kendi etnik ve kültürel özlemleri (şimdi haklar olarak adlandırılıyor) yaşadıkları modern devlet sistemleri içinde sistematik olarak görmezden gelinmiş, inkâr edilmiş ya da bastırılmıştır; belki de yalnızca kendi devletlerinin kurulması nihaî olarak

---

² Kürtler hakkındaki nüfus istatistikleri bunların her bir devletteki sayılarının siyasî duyarlılığı nedeniyle değişkendir. Muhafazakâr bir tahminle, 1987 rakamlarıyla, beş devlet genelindeki toplam Kürt nüfusu 19,7 milyon idi: Türkiye 9,6, İran 5,0, Irak 3,9, Suriye 0,9 ve S.S.C.B. 0,3. Bkz. David McDowall, "The Kurdish Question", *The Kurds* içinde, Ed.: Philip G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl, Routledge, NY, 1992, s.32.

Kürtler'e etnik özlemlerini tam olarak ifade etme ve gerçekleştirme imkânı sağlayacaktır. Ortaya konan soru dünya için cevaplanması güç bir sorudur: Neden aslında Kürtler bugün Slovenyalılar, Kırgızlar, Gürcüler, Litvanyalılar, Eritreliler, Makedonyalılar dâhil olmak üzere çok sayıda daha küçük milliyete tanınan ulus olma hakkından mahrum edilmelidir?

Muhtemelen daha da uygun bir soru ortaya çıkmaktadır: Neden kendi farklı kültür ve etnisiteleriyle Kürtler bağımsız ulusluk saflarından böyle mütemadiyen dışlanmış? Öncelikle bu elverişli olmamıştır. Uluslararası sistem, karakteristik olarak, şu anda eski S.S.C.B. ve Yugoslavya devletlerinde tanık olduğumuz üzere, mevcut devletlerin parçalanmasını ve sonuçta oluşan kargaşa ve şiddeti hoş karşılamamaktadır. Fakat sorun kısmen Kürtler'in kendi karakterlerinde, kültürlerinde ve toplumlarında yatmaktadır. Kürtler çevredeki milletler karşısında güçlü bir özkimlik duygusuna sahip olsalar da, kendi etnik birlik duyguları hâlâ az gelişmiş seviyededir.

En açık ifadeyle, Kürtler basbayağı Tibetliler, Filistinliler, Hırvatlar ve millî hedefleri için savaşmak amacıyla birleşen diğerleri gibi birleşik bir halk değildir. Son derece bireyci bir aşiretler, kabileler ve topluluklar sistemi, ilgili grubun anlık çıkarları doğrultusunda bir kabileyi diğeri aleyhine muntazaman zehirleyerek geçmişte Kürt toplumunu güçlü bir biçimde hüküm altına almıştır. Kürtler aslında kendi tarihlerinde hiçbir zaman ortak bir davada birlik olmamışlardır. Bir devlet içindeki büyük millî ayaklanmalar sırasında dahi başka bir bölgeden ya da devletten olan Kürt aşiretleri, kabileleri veya unsurları genellikle bu devletin emri doğrultusunda³ bunlarla fiilen savaşmıştır. Buna ilâveten, aşiret ağalarının veyahut dinî liderlerin (şeyhler) kontrolü yüzyıllar boyu çok güçlü olagelmıştır. Bu nedenle gözlemciler, bunların yakın komşularından farklılık algılarına rağmen "Kürt vatanseverliğinin" apaçık yokluğu karşısında çoğu zaman afallamışlardır. Kürt grupları, bir grup devlete karşı Kürt özerkliği mücadelesini sürdürüyor olsa dahi, bazen para için, bazen nüfuz rekabetindeki taktik kazanç için seve seve birbirine karşı silâha sarılmıştır.

Dahası, Kürtler tek bir dil bile konuşmazlar. Aralarında üç ana lehçe vardır.⁴ Sözvarlığındaki, telâffuzdaki ve hatta gramerdeki farklılıklar dikkat çekicidir ki bu, bazıları tarafından Almanca ve İngilizce arasındaki ya da İtalyanca ile Fransızca

³ İki ana Irak Kürt siyasî hareketi ulusal ayaklanma dönemleri sırasında bile birbirleriyle savaşmıştır; birisi İslâm Devrimi sonrasında İran'daki ana Kürt hareketi savaşçılara da saldırmıştır. Irak Kürt hareketleri büyük oranda Türk hükümetinin emriyle hâlihazırda Türkiye'deki ana Kürt gerilla hareketine silâhlı kuvvetle muhalefet etmektedir.

⁴ Kurmançî asıl olarak Türkiye'de ve az bir parçası Kuzeybatı Irak'ta olmak üzere tüm Kürtler'in %55'i tarafından konuşulmaktadır; Sorani büyük oranda Kuzeydoğu Irak ve Kuzey İran Kürdistanı'nın bazı bölümlerinde olmak üzere Irak Kürtleri'nin çoğunluğu (yaklaşık %75) tarafından konuşulmaktadır; Gorani ise Güney İran Kürdistanı'nda konuşulmaktadır, fakat Türkiye'nin iki dağlık bölgesinde konuşulan Zazaca veya Dilimi ile de yakından ilişkilidir. Bkz. Philip Kreyenbroek, "On the Kurdish Language", *Kreyenbroek*'in içinde, op. cit. ve Amir Hasanzadeh, "State Policy on Kurdish Language: the Politics of Status Planning", *The Kurdish Times*, Yaz-Güz 1991.

arasındaki farklılıkla karşılaştırılmaktadır. Bir kimse, dil bölgelerinin birleştiği yerlerde birbirine doğru dönüşen farklılıklar dışında, rahatlıkla bunlardan farklı diller olarak söz edebilir. Ancak isteyen Kürtler resmî olarak teşvik edilen bir lehçenin yokluğunda bile diğer lehçelere alışabilmektedir. Kürtler arasındaki dilsel farklılıklar, yazılı dillerin bir dille ötekisi arasında keskin hatlarla çizilen dilsel sınırların korunmasına hizmet ettiği Avrupa'da olduğundan daha az keskinliktedir.

Tüm bu faktörler, hâliyle pek çok gözlemciyi, Kürtler'in bu yüzden birlik kurmaya ehil olmadıkları ve kendi ulus-devletlerinin kurulmasını düzenleyecek siyasî inkişaf ve entelektüellikten yoksun oldukları sonucuna götürmüştür. Gerçekten, Kürtler'in geçmişte bir tür kendi kaderini tayin (self-determination) doğrultusunda etkin ve başarılı bir hamleyi kolaylaştırabilecek olan millî âhenkten yoksun oldukları gerçeği hakkında çok az tartışma olabilir. Günümüze kadar hemen hemen tüm Kürt isyanları ve hareketleri, genellikle sadece pratik anlamda özerkliği ve yalnızca yaşadıkları devlet içindeki Kürtler için talep etmişlerdir.

Fakat o hâlde, hangi faktörler bu zayıf millî uyum siyasî algısına katkıda bulunmaktadır? Öncelikle, pek çok farklı devlet arasındaki fizikî dağılımları Kürtler'in üniter bir vizyon geliştirme yetilerini keskin bir biçimde engellemiştir. Bin yıldan fazladır daima çatışan devletler arasında bölünmüş bulunan Kürtler, tek bir siyasî ve kültürel yapı içerisinde gelişme fırsatından sürekli olarak mahrum bırakılmışlardır. Modern zamanlarda, Kürtler'in içinde yaşadığı İran, Irak ve Türkiye'nin siyasî kültürleri, Kürtler'in siyasî gelişimlerini, bakış açılarını ve hatta birbirlerine karşı olan tutumlarını ciddî biçimde etkileyen önemli farklılıklara sahiptir. İran Kürtleri dünyayı basitçe Irak Kürtleri'nden farklı görür.

Kürt dilsel gelişimi de çeşitli devletler arasında bölünmüş olmalarının etkisini hissetmiştir. Baskın yerel diller (Türkçe, Farsça ve Arapça) ve bunların Kürtçe üzerindeki nüfuzu birinden diğerine daha radikal biçimde değişmezken, siyasî sınırlar tarafından ayrılan farklı lehçeler farklı doğrultularda gelişme eğiliminde olmuştur. Gerçekten, dilsel bütünlükten ziyade farklılığı teşvik eder biçimde, yazılı Kürtçe dilinin gelişim imkânları ve çevresi dahi hiç benzeşmez nitelikte olmuştur. Örneğin, Türkiye'de yazılı Kürtçe kullanımı üzerindeki uzun dönemli yasak yüzünden yazılı Kurmançî'nin akademik gelişimi on yıllar boyunca neredeyse münhasıran Suriye'de sürgünde gerçekleşmiştir.

Kürtler'in yaşadığı üç ana devletin hükümetleri karakter ve Kürtler'e yönelik politika açısından da keskin biçimde farklılaşmıştır. Türkiye, bir taraftan en yüksek derecede basın özgürlüğü ve Kürtler dışında pek çok konudaki kamuoyu tartışmasıyla, üç devletin içinde açık ara en demokratiği olagelmıştır. Türkiye, öte yandan, yakın zamana kadar Türkiye'de yaşayan ayrı bir milliyet olarak salt varlıklarını tam mânâsıyla inkâr ederek Kürtler'e yönelik kültürel politikada en baskıcısı da olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'deki Kürtler Kürt kökenlerini yadsımaları ve Türk olarak asimilasyonu kabul etmeleri şartıyla devlet içinde herhangi bir pozisyona yükselebilirler ve yükselmektedirler.

Bunun tersine, Irak'ta Kürtler'in varlıkları, dilsel ve kültürel farklılıkları özgürce kabul edilmiş, ancak Kürtler en küçük derecedeki ayrılıkçılığı veya pan-Arabist politikalara ya da Baas kudretine yönelen siyasî direnişi ezme peşindeki Baas partisinin vahşi talanlarında yüz binlerle ölmüşlerdir. Irak'taki Kürtler genelde de facto olarak siyasî süreçten de dışlanmışlardır. İran'da Kürtler'e belirli bir kültürel bağımsızlık tanınmıştır, ancak siyasî süreçten büyük oranda yalıtılmışlar ve herhangi bir özerklik girişiminde askerî olarak bastırılmışlardır. Üç devlet içinde Kürtler için yaşam Irak'ta açık farkla en kötü, Türkiye'de en iyidir. Kürtler'in bu üç devletteki siyasî tecrübeleri dikkate değer ölçüde değişkenlik gösterirken, kendi siyasî bakış açılarını da etkilemektedir.

Millî birlik önündeki bir başka engel de çoğu Kürdün başkentten ve siyasî faaliyet merkezlerinden uzak alanlarda yaşadığı her üç devlet içindeki Kürt bölgelerinin coğrafi yalıtılmışlığında yatmaktadır. Bu alanlar sıklıkla aynı anda kalkınmaya yönelik malî kaynaklardan mahrum bırakılmıştır (Irak'ta bu daha az doğrudur) ve temel olarak ihmal edilmiş ve geri kalmış bölgeleri oluşturmaktadır. Büyük Kürdistan'ın önemli bir bölümünün dağlık doğası Kürtler'in sosyal ve siyasî yaşamlarını fizikî olarak daha fazla ayırmakta ve bölüntülemektedir. Son olarak, Kürtler, kendi yalıtılmışlıkları içinde, aşiretsel ve kabilesel yapılarını etraftaki bölge halklarına göre çok daha derin biçimde koruma eğiliminde olmuşlardır. Feodal sosyal düzenin korunması da sonuçta pek çok bölgede pan-Kürdist millî dürtülerin ve modern siyasî evrimin gelişmesine ket vurmuştur. Kürt toplumu, ancak Atatürk'ün 1920'lerde ve 1930'lardaki reform politikalarının aşiret ağalarının, dinî tarikat liderlerinin ve büyük arazi sahiplerinin gücünü yerle bir ettiği Türkiye'de, feodal ve aşiretsel bağlar ve yükümlülükler safhasının bir hayli ötesine, Kürt siyasî hareketlerine ayırt edici ve özgün bir solcu karakter kazandırarak geçebilmiştir.

Fakat uzun vadede, Kürt siyasî gelişimi farklı bir görünüm kazanmaya başlayabilir. Muktedir güçler Kürtler'in siyasî ortamlarının dönüşümünü ortaya koyan (ulusal, bölgesel, uluslararası) bir çalışma içindeler. Daha da önemlisi, Kürtler'in konumu, pek çok devletin henüz üzerinde kafa yormaya niyetli olmadıkları biçimde, Ortadoğu sistemi üzerinde bir bütün olarak geniş tesir meydana getirme pozisyonundadır.

Öncelikle, Kürt sorununun evrimi üzerindeki zincirler Soğuk Savaş'ın bitimiyle kısmen salınmıştır. Ulusal ve bölgesel sorunlar, şimdi, her yerel mücadelenin büyük Doğu-Batı satranç oyunundaki bir piyon hâline geldiği geçmiş on yıllardakine göre daha fazla kendi liyâkatlarıyla değerlendirilebilir. (Bununla birlikte, Kürt sorunu hâlâ uluslararası müdahaleye yüksek derecede hassas kalmakta ve bugün dahi Güvenlik Konseyi'nce Saddam'a karşı mücadelede kilit kart olarak oynanmaktadır.)

İkinci olarak, komünizmin ölümüyle, şimdi uluslararası trendler; özgür toplumlar, daha çoğulcu siyasî sistemlere destek, totaliter hükümlanlığa⁵ tâbi halklar için kendi kaderini tayin hakkına yönelik daha büyük sempati ve pervasız insan hakları ihlallerine karşı daha büyük dikkatlilik ideallerine dönmüştür. Bu şartlar Kürtler'in kendi davaları için bastırmaları anlamında objektif olarak elverişlidir. Ortaya çıkan Kürt bağımsızlık arayışı ne kadar uygunsuz olsa da yeni gerçeklikler dünya tarafından kolaylıkla gözardı edilemez.

Bölgesel politikalar da, Kürtler'e daha ileri fırsatlar açacak biçimde sarsılmıştır. İran-Irak Savaşı, Körfez Savaşı, Saddam'a karşı uluslararası konsensüs ve Türkiye'deki iç değişim Kürtler için şimdi kolayca geri döndürülemeyecek yeni esaslı olgular meydana getirmiştir. Bir zamanlar ayrı bölgeler ve devletlerde yalıtılan Kürtler şimdi her tarafa seyahat ediyor, yurtdışında eğitim görüyor, diğer ülkelerden Kürtler'le buluşuyor, görüş alışverişinde bulunuyor ve daha tutarlı bir öz etnisite duygusu geliştiriyorlar. 1989'da Paris'teki ve 1991'de Stockholm'deki Uluslararası Kürt konferansları Kürtler'i biraraya getirmiş ve daha büyük bir uluslararası ilgiyi bir halk olarak üzerlerine odaklamıştır. Paris Kürt Enstitüsü ve onun akademik dergisi, şimdi New York-Brooklyn'deki Kürt Kütüphanesi'nin yaptığı gibi, Kürt sorunları için denizaşırı bir takas dairesi olarak hizmet vermektedir.

Bunun üstüne yerel gerçeklikler çatmaktadır. Irak'ta acımasız bir siyasî gerçeklik şimdi neredeyse apaçık ortadadır: Kürtler muhtemelen daha fazla üniter Irak devleti içinde tutulamazlar. İlk olarak, Kürtler "yapay" Irak devleti içine başlangıçta dâhil edilmelerinden asla mutlu olmamışlardır.⁶ İkincisi, Irak devletindeki tecrübeleri saadetli olmamıştır. Milletler Cemiyeti tarafından öngörülen Kürt hakları Irak monarşisinin ılımlı günlerinde dahi yetersiz biçimde gözetilmiştir. 1968'de başlayan Baas Partisi hükümlanlığı ile Irak siyaseti özellikle kötü bir dönüş yapmış, Baas Partisi politikalarına en ufak bir direniş belirtisinde Kürtler üzerine artan bir şiddet gönderilmiştir. Dürüst ifadeyle, Baas Partisi anlaşılabilir bir şekilde üniter Irak devletinin zayıflamasına liderlik edecek değildi; fakat hastalıklı politikaları ve Kürtler aleyhindeki eşi görülmemiş şiddeti, diğer herhangi bir Irak hükümetinin yapmamış olduğu kadar Kürtler'in -ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şifler'le birlikte-yabancılaşmasıyla sonuçlanmıştır. Saddam'a karşı başlatılan Körfez Savaşı ile

⁵ Kimse, örneğin, Çin'in baskı altındaki azınlıklarının -Tibet, Sincan ilinin Türkî halkları (Uygurlar, Kazaklar) ve belki de İç Moğolistan'ın Moğollar'- komünist Çin'in dinazor siyasî sisteminin çatlamaya başladığı dakikada tam özerklik ve hatta bağımsızlık istiyor olmayacaklarından şüphe edebilir mi?

⁶ Yapay diyorum, çünkü Irak'ın modern sınırları İngiliz sömürgeciliği tarafından empoze edilmiştir; ancak bunlar hiçbir biçimde "yapay" olmayan, dünyanın en eski mütemadi medeniyet merkezlerinden birisi olan antik Mezopotamya bölgesi üzerinde empoze edilmiştir. Fakat Mezopotamya kültürü esasında Kürtler'i kültürel bir unsur olarak içermemiştir. Dünyadaki en modern sınırlar bir ya da öbür dereceye kadar yapay olarak adlandırılabilir, ne var ki Kürtler'in Irak'a dâhil edilmeleri özellikle yapay idi, Irak'ın Kerkük bölgesindeki petrolün İngilizler için önemine dayandırılmıştı ve Kürtler tarafından zamanında buna direnilmişti.

birlikte Kürtler için minimalist hedef olarak özerklik emellerini ileri sürme yolunda şimdiye kadarki en büyük fırsat ortaya çıkmıştır.⁷

Bugün Saddam Hüseyin'i devirmek isteyen uluslararası koalisyon Kürt tarihinde benzeri görülmemiş bir durum yaratmıştır: uluslararası bir güç tarafından korunan fiilî bir özerklik bölgesi. Esasında Irak Kürdistanı'nda 1991 yazında yapılan açık seçimler, yeni Kürt idarî otoritesine Bağdat rejiminin dahi yoksun olduğu bir meşruiyet kazandırmıştır. İki ana Kürt hareketinin, Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi'nin (KDP) gerilla savaşçıları (peşmerge) birleşmeye gitmiştir. Talabani ve Barzani sürgündeki genel Irak muhalefet hareketinin anahtar oyuncularını olmuşlar ve sıkıntılarını ve özlemlerini Irak Şif ve Sünnî muhalefet hareketlerinin anahtar liderlerine sunabilmişlerdir. Iraklı Kürt liderler şimdi Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı, çeşitli Avrupa liderleri dâhil olmak üzere uluslararası liderlerle ve -Türk politikasındaki hayret verici bir dönüşümle- Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanıyla düzenli biçimde biraraya geliyorlar. Irak muhalefet hareketi, Kürtler'in tek taraflı olarak kendilerini gelecekteki federal Irak'ın federatif bir bölgesi ilân ettikleri bir zamanda -bilinen ancak muhalefetin geniş kesimleri tarafından resmî olarak kabul edilmeyen bir durum- en bütünleşmiş kongresini Kürt topraklarında yapmıştır. Türkiye sınırlarla ilgili olarak Iraklı Kürt otoritelerle sınır güvenliğinin korunması ve Türk (Türkiyeli) Kürt gerillalarının Türkiye aleyhindeki sınır sızmalarının durdurulması konusunda de facto geçici anlaşmalar yapmıştır. Iraklı Kürtler'in refahı, Birleşik Devletler ya da diğer herhangi bir ülke için Saddam'ın düşürülmesi hedefine ulaşıldığında bunları kaderlerine terk etmeyi zorlaştıran uluslararası bir mesele hâline gelmiştir.

Tüm bu nedenlerle, Iraklı Kürtler şimdi, geçmişteki Irak siyasî sisteminde imkân dâhilinde olmayan bir fiilî özerklik yolundalar. Onlar tartışmasız biçimde bu özerkliği kalıcı hâle getirecek garantiler için bastıracaklardır, fakat bu garantiler gerçekçi olarak yalnızca Irak için bir federal sistem sayesinde hayata geçirilebilir. Bununla birlikte, geçmişte kâğıt üstünde kalan rastlantısal taktik ödünlere rağmen, önceki tüm Iraklı Arap liderler Bağdat'ın sıkı kontrolündeki üniter devletin korunmasında ısrar ederek herhangi bir tür federalizmi şiddetle reddetmişlerdir. Fakat Bağdat'ın kesin kararına rağmen, üniter Irak devletinin korunması hususundaki bakış açısı şimdi zayıf görünmektedir. Üniter devletin korunmasının yalnızca iki yolu vardır: ya -Saddam kalıbından- sert totaliter sistemin korunması

⁷ Irak'taki her iki büyük Kürt teşkilâtı uluslararası bağlam, Birleşik Devletler'in görüşleri ve komşu Türkiye ve İran'ın eğilimleri gözönüne alındığında Irak'ta Kürt bağımsızlığının gerçekçi olmadığı konusunda ısrar etmekte; bu cihetle yalnızca özerklik peşinde olduklarını öne sürmektedirler. Çağdaş gerçekliğin bu algılaması kesinlikle isabetlidir. Ancak, bununla birlikte, şu an bu hedeften söz etmek aykırı ve gerçekten ters tepen bir şey olsa da, Irak Kürtleri'nin nihaî uzun vadeli hedeflerinin bir tür bağımsızlık olmadığını tahayyül etmek zordur. Hepsinden önemlisi, bağımsız devletliğin gerçekçi şartlarının dikkatli bir tefekkür ve uzun vadeli planlama gerektireceği en radikal milliyetçiler tarafından bile kabul edilen bir gerçekliktir.

ya da Kürt haklarını garanti altına alacak demokratik ve federatif Irak siyasî sistemi. Kürtler diğer herhangi anti-demokratik şartlarda Bağdat'a sürekli boyun eğmenin dayanılmaz olduğunu ve Irak'tan bütünüyle ayrılmanın geriye kalan tek çözüm olduğunu savunmaktadırlar.

Günümüzde Saddam Hüseyin ve onu doğuran Baas partisinin çöküşünü zorlamak için yapılan Batılı müdahale pek çok Arap tarafından Irak'ın yıkımı için bir adım olarak değerlendirilmektedir. Fakat ironik olarak bu, şimdi bu devleti kurtarmanın tek yolu olabilir. Çünkü Saddam'ın -ya da takip eden herhangi bir otoriteryanın- iktidarda tutulması, Kürtler'in bütün Irak devlet sisteminden ve onun uzun dönemli sistematik Kürt hakları inkârından nihaî kopuşunu yalnızca hızlandırabilir. Kısacası, Saddam'ın Kuveyt'e karşı savaşı ve Kürtler'e karşı soykırımı Irak devletine pahalıya mal olmuş ve ağır bir biçimde defolu geleneksel Irak düzeninin çöküşünü başka herhangi bir şeyin yapabileceğinden daha hızlı bir biçimde süratlendirmiştir.

İkinci büyük bölgesel gelişme son on yılda -ve özellikle son iki yılda- Türkiye'deki siyasetin sıradışı evrimi olmuştur. Turgut Özal'ın Ankara'da iktidara gelişi Türk ekonomisinin uluslararası ekonomik sisteme açılmasını ve özelleştirme ile hayatın hemen her alanında artırılan liberalizasyonu içeren büyük bir "perestroika" sürecini başlatan köklü değişiklikler getirmiştir. Sonuçta son on yılda Türkiye'de çok daha demokratik bir düzen ortaya çıkmıştır. Türk dış politikası, -uzun yıllar boyu tümü Türkiye'ye kapalı arenalar olan- Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da politik oyunların açılmasıyla Türkiye'ye kendi yeni ve kapsamlı "Doğu Politikası"nı geliştirme imkânı ve kültürel pan-Türkizme doğru belirli oranda öngörülebilir artan eğilim veren bir devrim geçirmiştir.

Son iki yıl içinde Özal, Kürtler'in yalnızca Türkiye'de⁸ uzun süredir inkâr edilen varlıkları hakkında değil, fakat Kürt siyasî taleplerinin ele alınabileceği yollar hakkında da aleni bir tartışmaya kapıları sonuna kadar açmıştır. Kürt dilinin kamusal alanda kullanılması aleyhindeki kanun Nisan 1991'de kaldırılmıştır.⁹ Özerklik talebini neredeyse hiç gizlemeyen Kürt parlamenterler bir siyasî parti (yasal kovuşturma altında olsa da) kurmuşlardır; parlamento müzakereleri ve kamu siyasî söylemi şimdi açıkça Kürt sorununu kapsamaktadır. Özal düzenli olarak ve açıkça Irak Kürt liderliğiyle müzakere etmektedir; Talabani de Irak Kürtleri anti-demokratik bir Irak içinde daha fazla hayatta kalamayacaklar ise demokratik Türkiye'ye katılmanın tek ciddî alternatif olabileceğini fiilen ileri sürmüştür.

Siyasî demokratikleşme, Körfez Savaşı sonunda Kürt mültecilerin Irak'tan Türkiye'deki kamplara kitlesel akışı ve Kuzey Irak'taki uluslararası destekli Kürt güvenlik bölgesi tarafından yaratılan baskı -hepsi sonuç olarak Türkiye için

⁸ Kürtler 1987'de muhafazakâr bir yaklaşımla 9,6 milyon ya da nüfusun %19'u olarak tahmin edilmiştir, Kürtler'in Türkler'e oranla daha hızlı olan nüfus artışı dikkate alındığında bugün bu oran muhtemelen daha yüksektir. Bkz. McDowell, *op. cit.* s.32 ve aynı zamanda Mehrdad Izady, *The Kurds: A Concise Handbook of the Kurds*, Crane Russak, Washington, 1992.

⁹ Bkz. Rafet Ballı, *Kürt Sorunu*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.17.

gerçekliği keskin bir biçimde değiştirmiştir. Ankara şimdi çok zor bir konumdadır. Bir tarafta Soğuk Savaş'ın sonu ve NATO'nun azalan rolüne rağmen Batı ile güvenlik işbirliğini sürdürmeyi şiddetle arzu etmektedir. Saddam'ın, onun saldırgan, yayılmacı partisinin ve nükleer silâh geliştirme çabalarının sonunu görmeyi dilemektedir. Türkiye, 1926'da İngiliz mandasındaki Irak'a bırakmak zorunda kalana kadar üzerinde hak iddia ettiği petrol zengini Irak Kürdistanı üzerinde bir nüfuz rolünü de elinin tersiyle itmeyecektir. Türkiye aynı zamanda Kuzey Irak'ta refahlarını korumak isteyebileceği yaklaşık bir milyon Türkmen azınlığın kaderi konusunda kaygılanmaktadır. Ankara aslında Türkiye Kürtleri üzerindeki doğrudan etkisi nedeniyle Irak'ta herhangi bir tür Kürt özerk bölgesinin ortaya çıktığını görmemeyi yeğlerdi. Fakat madem ki Irak'ta olayların gelişimi şimdi böyle bir özerk bölgenin varlığına doğru gitmektedir, Türkiye gerçekliğe uyum sağlamak ve orada baskın nüfuz sahipliği arayışında olmak zorunda kalacaktır.

Bu safhada, şimdi Türkiye kendi Kürt sorunuyla yüz yüzedir. Türk milliyetçileri, eğer Körfez Savaşı olmasaydı Irak'ta fiilen özerk bir bölgenin varolmayacağı ve Türkiye'nin kendi Kürtleri'nin millî siyasette bağımsız bir bileşen olarak bu derece net bir biçimde ortaya çıkmayacağı inancında haklı olabilirler. Körfez Savaşı gerçekten hâlihazırdaki Kürt krizini hızlandırmıştır. Ancak nihaî olarak, Kürt hoşnutsuzluğunun, milliyetçiliğinin ve ayrılıkçılık söylemlerinin önlenemez gelişimi, Irak'ta, Türkiye'de ya da İran'da sonsuza dek savuşturulamazdı. Türkiye'nin son birkaç on yıldaki kendi yaygın demokratikleşme ve siyasî liberalizasyon süreci önşartları zaten yaratmış idi; özellikle dünyanın diğer halkları da çoğunlukla gönülsüz BM rızasıyla ayrılıkçılığa doğru giderken, olumlu şekilde umut besleme, yükselen Kürt etnik algısının defedilmesini sağlayamazdı. İnsan hakları konusunda yenilenen uluslararası ilgi de Türkiye'nin kendi Kürtleri'nin sarîh siyasî haklarını daha fazla inkâr etmeye yönelik girişimlerini zorlaştırmaktadır.

Fakat Kürtler'in durumu Irak'ta neredeyse çaresiz biçimde kötüleşmiş iken Türkiye için de aynısı geçerli midir? Türkiye'deki nihaî Kürt ayrılıkçılığı kaçınılmaz bir sonuç mudur? Türkiye'de pek çok faktör farklılaştığından dolayı muhtemelen değildir. Ancak, Türkiye en azından Kürtler'in bir miktar özerkliğe sahip olduğu herhangi bir tür federal sistemin kurulması ihtiyacıyla karşı karşıya kalacaktır. Geçmiş on yıllarda Türkiye'de böyle bir fikir kelimenin tam anlamıyla akla hayâle sığmaz ve anayasal açıdan haince bulunagelmıştır. Atatürk, etnik olarak Türk merkezli üniter devleti, Türkiye'nin modern varlığının temel bir olmazsa olmaz (sine qua non) şartı olarak görmüş ve Türk ordusu bu Atatürkçü vizyonu korumaya yemin etmiştir. Bu nedenle Türk devleti, Türkiye'deki ana ayrılıkçı Kürt hareketi olan Kürt İşçi Partisi ya da PKK'yı (Kürtçe'de)¹⁰ ezmek için güneydoğu (Kürt) bölgesinde çetin bir askerî mücadeleye girişmiştir.

¹⁰ *Çevirenin Notu*: Yazar PKK'nın açılımını Kürt İşçi Partisi (*Kurdish Worker's Party*) olarak verdiği için metindeki bu hataya sadık kalınmış ve çeviride düzeltme yapılmamıştır. Doğrusu Kürdistan İşçi Partisi'dir (*Kurdistan Worker's Party*).

PKK, Irak ve İran'da mahcup biçimde yalnızca özerkliği "gerçekçi" gören diğer organizasyonlardan farklı olarak, açıkça tam bağımsızlığın ayrılıkçı hedefini benimsediğinden Kürt hareketleri içinde benzersizdir. PKK, aynı zamanda, yalnızca Türk Kürdistanı için bağımsızlık değil, fakat büyük birleşik bir Kürdistan'ın yaratılması arayışında olan pan-Kürdist vizyona sahip yegâne büyük organizasyondur. PKK, aynı zamanda, karakter olarak katıksız biçimde ideolojiktir: dünyadaki tüm önceki komünist deneyimlerin yetersizliğini eleştiren idealize edilmiş bir Marksist "sosyalist" vizyon.¹¹ PKK -Irak ve İran'daki Kürt organizasyonlarından farklı olarak- hiçbir yerel Kürt otoritesine minnet etmeden tamamen bağımsız bir siyasî gündem geliştirme özgürlüğüne sahip olmuştur, çünkü Türkiye'de sahadaki fiilî gücü siyasî hesaplarda gözönüne alınması gereken herhangi bir yerel feodal ya da kabilesel liderlik yoktur. Irak ve İran'daki Kürt hareketleri ise hâlâ yerel kabilesel güç yapıları gerçekliğine uyum sağlamak zorundadırlar. Bu nedenle değişik devletlerden pek çok Kürt entelektüeli, PKK'yı, kabile değil ideoloji temeline dayanan ve daha kapsayıcı bir milliyetçi vizyonu olan tek "modern" Kürt siyasî hareketi olarak görmektedir.

Ancak PKK acımasız tabiatını göstermek için bir aşamada kadınlar ve çocuklara dahi saldırarak Türkiye'nin güneydoğusunda küstah bir şiddetli gerilla savaşı politikası da izlemiştir. En azından gizli işbirliği yapmaya zorlayarak pek çok köylünün gözünü korkutmuş ve Viet Cong tarzıyla kendisine karşı hükümetle işbirliği yapan herkesin aktif olarak peşine düşmüştür. Bu örgüt; yalnızca Kürdistan'ı özgürleştirmek için değil, fakat aynı zamanda tüm Ortadoğu'nun temel sosyal düzenini özgürleştirmenin ilk adımı bağlamında Türkiye'de sosyalist devrim gerçekleştirmek için yemin etmiş bulunan kaypak ve doktriner lideri Abdullah Öcalan'ın ("İntikamcı") kişisel kültü tarafından yönlendirilmektedir. Dahası PKK, özellikle Güneydoğu'da olmak üzere, Türkiye Kürtleri'nin önemli bir bölümünün -gizli bile olsa- desteğine sahiptir. Bazı bölgelerde pek çok genç Kürt, bunu "kendilerinin askerlik hizmeti" biçiminde tanımlayarak PKK saflarında hizmet etmeye koşmaktadır.

PKK şiddet yanlısı, aşırı uç, neredeyse ütopyacı sol felsefesine rağmen "FKÖ sendromu" denebilecek bir olgudan fayda sağlamaktadır: Tüm Filistinliler FKÖ liderlik ve taktiklerini kabul etmiş değildir, bununla birlikte FKÖ Filistinliler'in sahip olduğu tek siyasî örgüttür; onların siyasî emellerinin yegâne aracı hâline gelmiştir ve ona saldıranlara karşı ilkesel olarak onu destekleyeceklerdir. Türkiye'nin Kürt bölgesinde artan şiddet dikkate alındığında, yerel halka karşı sert Türk ordusu operasyonları, zaman zaman neredeyse intifada benzeri bir ortamı andıran biçimde geniş kitleleri hızla yabancılaştırmaktadır. Kısacası, Türk ordusunun askerî operasyonları PKK'nın gerilla faaliyetlerini ciddi biçimde engellese dahi bir siyasî hareket olarak PKK'yı bitirebilir mi?

¹¹ PKK lideri Abdullah Öcalan'la, Öcalan'ın psikolojisi ve genel olarak Kürt sorunu vizyonu hakkında önemli derecede bir açılım sağlayan Bekaa Vadisi eğitim kampındaki yüz sayfalık etkileyici röportaj (Türkçe) için Bkz. Ballı, *op. cit.*

Bu sorun Türkiye'nin açmazının kalbinde yer almaktadır. PKK'nın en büyük gücü, geniş çaplı Türk ordusu operasyonları tarafından Kürtler'in içinde yaratılan yabancılaşmada ve "PKK Kürtler'in sahip olduğu tek şeydir" gerçeğinde yatmaktadır. Türk devleti bu nedenle siyasî stratejisini gözden geçirmek durumundadır. Geniş ve bazen gelişigüzel olduğu söylenen ordu şiddeti; köylerde ve kasabalarda tanklar, helikopterler ve savaş uçaklarının kullanımı; bölgedeki "hasım" gazetecilerin ve siyasî aktivistlerin gizemli şartlar altında suikasta uğramaları; bölgedeki Kürt parlamento üyelerinin dahi şiddetli biçimde taciz edilmeleri ve diğer taktikler; gerçekten PKK eylemlerini sınırlamış olabilir, fakat halkın desteğini kazanamaz.

Kürtleri'nin içindeki daha radikal ya da ayrılıkçı yönelimleri sınırlama konusunda bir şansa sahip olmak için Türk devleti, Öcalan'ın korktuğu bir şey olan ciddî bir siyasî alternatife acil olarak izin vermek zorundadır. Gerçekten de Öcalan, PKK'nın ürkütücülüğü olmaksızın, Türk devletinin herhangi bir Kürt siyasî aktivistin -davanın hainleri olarak gördüğü ılımlılar- Türk Parlamentosu'nda ortaya çıkmasına asla izin vermeyeceğini kızgınlıkla dile getirmektedir. Ne gariptir ki, Kuzey Irak'ta fiilî özerk Kürt bölgesinin tümüyle yaratılması, beklenmedik biçimde bizzat PKK'ya indirilen en büyük darbeye imkân sağlamıştır: Kürtler için Kuzey Irak'ta BM tarafından oluşturulan güvenlik bölgesi boşluğunun avantajını kullanan PKK, oradaki varlığını güçlendirmiştir. Bu, Ekim 1992'de, Kuzey Irak'taki PKK üs ve kamplarına yönelik olarak, Türk ordusunun PKK altyapısını ve binlerce personelini büyük ölçüde yok edici nitelikte yıkıcı bir darbe vurduğu büyük bir sınır ötesi operasyonunu tetiklemiştir. Türk operasyonu, PKK'yı Irak Kürdistanı'nda dahi yasa dışı ilân eden Barzani ve Talabani'nin askerî "peşmerge" kuvvetlerinin desteğiyle güçlendirilmiştir.

PKK'nın tahribata uğratılmasında Iraklı Kürtler'in sağladığı destek, Barzani ve Talabani için büyük bir mutasavver riski yansıtmaktadır: başka türlü herhangi bir Kürt özerkliği Kuzey Irak'ta bile önlemeye adanmış görünen Türk ordusunun iyiniyetini kazanabilecek belki de tek şeyi yapmışlardı. Aynı anda özellikle Türkiye'deki pek çok Kürt, Irak Kürtleri'nin PKK'nın belinin bükülmesine [yönelik bir operasyona] katılımlarını, genel Kürt davası için kendi kendine yapılmış ihanetin klâsik bir eylemi olarak görmektedir. Fakat Irak Kürt liderliği PKK'nın radikal, yasadışı, terörist olduğu ve Irak'taki yeni Kürt siyasî otoritesini tanımaya yanaşmadığı, Kürt olan her şeye karşı Türkiye'nin amansız düşmanlığını kışkırttığı ve Saddam'ın aleti görevi gördüğü cevabını vermektedir. Irak Kürt liderliğinin hesapları muhtemelen doğrudur: Irak Kürt yönetimi, Türk ordusunun zımnî rıza ve kabulünü kazanmak suretiyle, çok önemli bir siyasî köşeyi Türkiye ile birlikte dönmeyi sağlayabilecek tek şeyi yapmıştır, o da PKK'nın imha edilmesine yönelik işbirliğidir. Türkiye artık Kuzey Irak'taki ılımlı, istikrarlı ve özerk bir Kürt yönetiminin, Bağdat'ın oradaki son otuz yıllık liderliğini karakterize eden kaos ve isyana tercih edilebilir olduğunu kabullenmeye yaklaşmaktadır.

PKK'nın son derece itici ideolojik karakteri ve yöntemleri, Türkler'in bu milis gerilla örgütünü ezmek için askerî yöntemler kullanmalarını açıkça kınamayı zorlaştırmaktadır. Ancak Türkiye'nin zor kullanma yöntemine yönelik iç ve dış desteğin, Türkiye Kürtleri'nin isteklerine Türkiye'nin tek cevabının şiddet ve baskı olmadığı yönündeki belirtilere kritik biçimde bağlı olması muhtemeldir. O istekler, öncelikli olarak, demokratik ve çoğulcu çerçevede Türk siyasî hayatının diğer alanlarında zaten varolan siyasî vasıtalarla karşılanmalıdır.

Hâlihazırda, Kürt politikası temelde sivil siyasetçiler yerine ordu ve güvenlik aygıtının hüküm alanında görünmektedir. Eninde sonunda, Türkiye'de yalnızca ılımlı fakat inanılır -büyük ihtimalle Kürt kültürel özerkliğinin güçlü bileşenlerini belki de bir tür federal devlet içinde destekleyecek- bir alternatif Kürt siyasî hareketi, Kürtler arasında şiddet yanlısı radikal PKK'ya yönelik sempatiyi nihayetinde gölgede bırakmayı başaracaktır. Ne yazık ki, Türk devleti ve toplumu henüz Kürt gerçekliğini kabulde bu düzeye ulaşmamıştır, fakat daha nâhoş alternatifler dikkate alındığında hızla bunu yapmaya zorlanabilirler.

Askerî seçenekte ısrar, Türkiye'nin Batı nezdindeki konumuna ciddi biçimde zarar verecek hiç istenmeyen bir gidişata neden olmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile olan ilişkileri ve oraya nihaî girişi, önemli ölçüde insan hakları siciline dayanmaktadır; eğer Türkiye bir Avrupa devleti olarak kabul edilmek istiyorsa, insan hakları da bu standardı karşılamalıdır. Türkiye'nin insan hakları sicili çoğu Batı Avrupa standartlarına göre düşük iken yine de bölgesel standartlar açısından yüksektir. Irak'tan, İran'dan ve Türkiye'den sürgündeki Kürt muhalefeti liderleri dahi Türkiye'nin Kürtler'e isteklerinin çoğunu verecek bölgedeki ilk devlet olacağını kabul etmektedir. Sürgündeki bu liderler, Türkiye'deki Kürtler'in varlığını dahi inkâr eden ve PKK'yı ezmek için sert yöntemler uygulayan geçmişteki Türk politikalarını kınarken, Türkiye'nin demokratik tecrübesinin ilerlemiş konumunu, yaygın basın özgürlüğünü, Kürt realitesini kısmen tanımaya yönelik yakın zamanlardaki etkileyici adımlarını, ekonomik ileriliğini, görece refahını, laikliğini ve Avrupa ve ABD ile olan yakın bağlarını da önemsemektedirler. Bu faktörler onları, Türkiye'nin tüm Kürtler için daha iyi bir geleceğe doğru liderlik edecek en umut vaat eden devlet olduğuna inandırmaktadır.

Türkiye'deki liberal düşünürler de Türkiye'nin yeni gerçekliklerden bazı faydalar sağlayabileceğini kabul etmektedir. Türkiye bölgedeki en büyük Kürt nüfusuna sahiptir; Türkiye Kürtleri'nin yaklaşık yarısı Türkiye'nin güneydoğusunda dahi yaşamamaktadır, fakat Türkiye'nin içine ve büyük şehirlerine dağılmış durumdadır. Milyonlarca Kürt Türkiye'de gayet iyi asimile edilmiştir ve devlette, toplumda ve sanatta en yüksek yerleri işgal etmektedir. Nihayetinde ne çeşit bir Kürdistan bölgenin neresinde ortaya çıkarsa çıksın, Türkiye bunun üzerinde diğer herhangi bir devletten daha büyük bir nüfuz kullanacak ve onunla olumlu ilişkiler kuracaktır. Askerî mücadele tutkuları geri plana itildiğinde ve daha sivil bir düzen onun yerini alabildiğinde, çok az Kürt Türkiye'deki yaşamın muazzam faydalarından tamamen

kopmayı isteyecektir. Aslında Öcalan bile, Ankara izin verse dahi, gerçekçi olmak gerekirse Kürtler'in bugün işleyen bağımsız bir Kürt devletini hiçbir biçimde kuramayacaklarını söylemektedir. Fakat Öcalan, uzun süreç için altyapıyı hazırlamak istemektedir.

Türkiye tarafından kendi Kürtleri'yle herhangi bir tür uzlaşmacı politika yürütmedeki başarısızlık, Öcalan olmadan dahi neredeyse kaçınılmaz biçimde Türkiye için kazanma ihtimali olmayan çirkin bir iç çatışmaya yol açacaktır. Türkiye'nin Irak, İran ve Suriye'deki düşmanları, belki de Yunanistan ve Ermenistan'daki klikler, Ankara'ya karşı "Kürt kartı"nı oynamaya devam edebilirler. Batı Avrupa kamuoyu büyük oranda Kürtler'e sempati duymaktadır. Aslında, Kürtler'i süresiz olarak Türkiye'de tutmayı mümkün kılma konusunda hiçbir garanti olmadığından, Ankara açısından çok daha uzlaşmacı bir politika bile zaten epeyce geç kalmış olabilir; Irak'ta neredeyse kesin olarak çok geçtir. Ne var ki, yukarıda belirtilen gerekçeler nedeniyle Türkiye'nin, eğer isterse, yeni Kürt gerçekliğini şekillendirme ve onu yeni bir siyasî ilişkiye yöneltme konusunda hâlâ inisiyatifini ele geçirebilme şansı yüksektir. Sorunun inkârı yalnızca felâket yaratabilir.

Jeopolitik olarak Kürt sorununun gelecekteki gelişimi pek çok bölgesel açmaz yaratmaktadır. İlki İran'la ilgilidir. İran ve Osmanlı Türkiye'si Şîî ve Sünnî dünyalarının ilgili başkentleri olarak yüzyıllar boyunca keskin ideolojik rakipler olagelmışlerdir. Modern Türk ve İran millî devletlerinin 1920'lerde kurulmasıyla düşmanlık motifi hızla tersine çevrilmiş ve nerdeyse elli yıllık samimî ikili ilişkiler başlamıştır. Bu dönem, şimdi yeni ve muhtemelen ölümcül bir rekabete geri dönüşle birlikte, sona ermeye mahkûm görünmektedir. Türkiye, çıkarlarının Orta Asya, Kafkaslar ve Kuzey Irak'a yöneldiği yeni bir jeopolitik genişleme dönemine girmektedir. Özellikle Türkiye'nin yeni siyasî ufkunun bir bölümündeki pan-Türkist imalar Ankara'ya yalnızca Orta Asya'da değil aynı zamanda Azerbaycan'da da daha büyük nüfuz sağlarken, İran bunu kendi bütünlüğüne yönelik jeopolitik bir tehdit olarak algılamaktadır. Bağımsız Azerbaycan bugün siyasî bakımdan Türkiye'ye yakındır; İran Azerbaycanı'na provokatif biçimde ayrılma ve büyük Azeri birliğine katılma çağrısı yapmaktadır. Türkiye ve İran aynı zamanda Azerbaycan'daki Ermeni yerleşim bölgesi Dağlık Karabağ üzerindeki Azerbaycan-Ermenistan askerî mücadelesinin karşı tarafları olarak birbirlerine cephe almış duruma düşebilirler. Eğer Türkiye ayrıca Kuzey Irak'ta ve bir bütün olarak Kürtler üzerinde nüfuz kazanmak için harekete geçerse, İran'ın Kürt bölgesi de riske girer. İran bu nedenle bölgedeki kendi konumu ve nüfuzuna -gerçekte kendi toprak bütünlüğüne- yönelik bu önemli meydan okumayı göğüslemek için ciddi anti-Türk politikalar geliştirme konusunda neredeyse emindir. Bu ikisi arasında belirli bir noktada silâhlı çatışma ihtimal dışı tutulamaz.

*

*

*

Pan-Arabizm kavramına yönelik bir saldırı teşkil ettiğinden, Arap dünyasının kendisi de evrilen Kürt sorununun yayılan etkilerine karşı pek bağışık değildir. Arap

dünyasının çoğunluğu için Arap birliği vizyonu ya da pan-Arabizm neredeyse kutsal bir inancı temsil etmiştir. Bu fikir Cemal Abdülnasır, Muammer Kaddafi, Hafız Esad ve Saddam Hüseyin gibi çok farklı Arap milliyetçisi liderin ideolojik motoru olarak hizmet etmiştir. Arap milliyetçiliği, Arap dünyasının birleşik doğasını vurgulayan ve bireysel Arap devletlerinin meşruiyetini ve otoritesini karalayan bir ideoloji olarak ulus-aşırı karakterdedir. Arap birliği, benzer biçimde, her zaman “emperyalizme karşı ideolojik bir kale”yi simgelemiş ve dış emperyal tehdide karşı durmaya ve onu etkisiz hâle getirmeye yönelik gerekli kuvveti temsil ettiğini iddia etmiştir. Fakat Arap dünyası, şimdi, Arap birliğinden kaynaklı Arap gücüne geleneksel sadakatin liberalizm ideolojisi tarafından sorgulandığı yeni bir ideolojik kriz safhasına geçmiştir. Bu yeni ancak yine de ılımlı vizyon, sorunu tersine çevirmektedir: geleneksel Arap zayıflığının ve krizinin kaynaklarının tam da pan-Arap ideolojisini destekleyen bu son derece otoriter mekanizmalardan doğduğunu idrak etmektedir. Bu küçük fakat büyüyen gruba göre, yalnızca liberal-demokratik ve reformcu felsefeler, Arap dünyasına genellikle tahakküm edegelmiş ve onu en kötü anlarına ve en feci askerî maceralara çekmiş pan-Arap otoriterliğinin dinazor yapılarının hakkından gelecektir.

Hâlâ pan-Arabist dürtülere sadık olanlara göre, Saddam Hüseyin gerçekten acımasız olabilir, fakat o Arap kuvvetinin el üstünde tutulan bir sütunudur. Batılı tehditlere karşı vazgeçilmez bir Arap güç santralini temsil eden Irak'ın bütünlüğü, bu nedenle ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. Bu akıl yürütme yöntemi, tam da bu gerekçelerle diye devam eder ve der ki, Batılı emperyal çıkarlara karşı durmaya muktedir başlıca devlet olduğundan, Batı, Irak'ı yok etmek istemektedir. Bu düşünürler, bu nedenle Irak'ın bütünlüğünü kesinlikle elzem görmektedirler; Kürtler'in özerkliğe yönelik bir hareketi bile -kabulü mümkün olmayan- Irak-Arap kuvvetinin parçalanmasının başlangıcını simgelemektedir. Pek çok Arap'ın gözünde Türkiye, yeni ve tehlikeli bir “neo-Osmanlılık” safhasında Kürt enstrümanını, gücünü -Araplar'ın aleyhine olacak şekilde- genişletmek için kullanmaktadır.

Bu görüşe göre, tehlike yalnızca Irak'ın zayıflamasında değil, fakat daha da çok tüm Arap dünyasının birlik ve bütünlüğüne yönelik potansiyel ideolojik bir tehditte yatmaktadır. Demokratik bir Irak, nüfusun yaklaşık %55-60'ını oluşturan Irak Şii çoğunluğu tarafından egemenlik altına alınabilir; Şii doğası gereği Sünnî karakter ve nitelikte olan pan-Arap vizyonu nadiren paylaşmıştır. Demokrasi ve liberalizasyon, merkezî devletin gücünü zayıflatan, diğer Arap devletlerinin merkezî gücünü de tüketmeye devam edebilecek bir kanser yayan federasyonu çağrıştırmaktadır. Batı, Arap ve Müslüman kuvvetinin içinin boşaltılmasına fikir babalığı yapar biçimde algılanmaktadır.

Hâlihazırdaki Irak olaylarının ayna görüntüsü olan bu karanlık Arap milliyetçi vizyonu tamamen rasyonaliteden yoksun değildir. Araplar uzun süre yabancı egemenliği altında acı çekmiştir: kurtarılp on yıllarca Batılı sömürgeci güçlerin eline düşmek üzere birkaç yüzyıl Osmanlı hâkimiyeti altında. Batı müdahalesi, ister askerî

güçle olsun ister iktidar devirmekle, çok sık gerçekleşmiştir. Batı'yla derinden bağlanmış olan İsrail de Arap askerî gücüne mükerrer askerî yenilgiler tattırmıştır. Batı, bölgenin petrol fiyatlandırma yapısına egemen olmak istemiştir: aslında Araplar'ın petrol gibi stratejik bir ürüne sahip olması, bu ürünü diledikleri gibi serbestçe kullanma hakkının kaybı nedeniyle Batılılar açısından fiilî olarak bir egemenlik kaybı anlamına gelmektedir. Son olarak, Batı, uluslararası sermaye üzerindeki nüfuzu ve IMF eliyle ekonomik reform programlarını kontrolü sayesinde, bizzat bölgenin ekonomilerine hükmetmektedir. Bu yüzden, öngörülerini seçici olsa da ve diğer uluslararası faktörlerin çokluğunu ve nedenselliğini gözardı etse de Arap milliyetçiliği, yüzyıllar boyu Arap dünyasına uzanan müzmin bir dış kontrol ve müdahale tehdidi algılamasında tamamen bir kuruntu uyduruyor değildir. Daha da önemlisi, bu akıl yürütme, şimdi yeni bir baskı altına giren Arap milliyetçi düşüncesinin ana temeli olarak anlaşılmalıdır. Bu makalenin kendisi pek çok Arap düşünür tarafından Arap dünyasını zayıflatmak için bir başka özenli gerekçe olarak görülecektir.

Pek çok Arap milliyetçisi, sonuçta, Araplar'ı bağımsız güç olmaktan yoksun kılmak üzere tasarlanan en son Batı hilesi görüntüsündeki demokratik reform ve azınlık hakları kavramlarını en derin şüpheyle karşılamaktadır. Bu geleneksel düşünceye şimdi Arap siyasetine ve toplumuna demokratik reformu tanıtmayı hedefleyen, büyümekte olan bir liberal hareket tarafından meydan okunmaktadır; bu düşünürler ve aktivistler güncel Arap siyasî ve sosyal zayıflığı ve hâlsizliğinin ana köklerine ve sebeplerine doğru daha derinlemesine irdemeler yapmaktadır. Irak'taki Kürt sorununun evrimi bu son derece karşıt vizyonları kapsamaktadır.

Arap dünyası geleneksel pan-Arabist siyasî düşüncesini Irak'taki Kürt vakasının ışığında gözden geçirmeye hazır mıdır? Pan-Arabist düşüncenin sorunu, kültürel tezahüründe -ortak bir entelektüel ve kültürel mirasın tanınması ile paylaşılmış zengin bir kültürel mübadeleye yönelik güçlü algı- değil; Arap siyasetinin son derece otoriter, dışa karşı son derece saldırgan ve dâhili açıdan en az liberal unsurları tarafından sömürülen siyasî tezahüründe yatmaktadır. Arap dünyası Irak tarafından tipikleştirilen fakat pek çok Arap devletinde olağanlaşan çok dinli ve çok etnik yapıları toplumun sorunlarıyla nasıl başa çıkmayı önermektedir? Tabii ki Sünnî ve Arap olmayanları dışlamaya eğilimli pan-Arap politikaların kalıcılaşması yoluyla değil. Eğer yalnızca güç ve şiddet bu devleti sağlam tutacaksa Irak'ın geleceği nedir? Eğer geçmişte ezilmiş etnik ve dinî gruplara daha büyük bir güç ve siyasî düzende eski hükümler seçkinlerce kabul edilemez bir kayma getirirse demokrasinin geleceği nedir? Şimdi Irak ve Türkiye'de gerçekleşmekte olduğu ve Arap dünyasının geri kalanında da kesinlikle gerçekleşeceği gibi, ifade özgürlüğü ezilmiş unsurların memnuniyetsizliklerini ve acılarını körüklediğinde ne olur?

Arap dünyasındaki potansiyel kriz bölgeleri pek çoktur. Çok sayıda devlet gittikçe artan biçimde tahammül edilemezliği görülecek olan dinî azınlıklar tarafından yönetilme problemiyle karşı karşıyadır: Irak ve Bahreyn Şii çoğunluklarını

iktidardan dışlamaktadır; Suriye Alevîleri Sünnî bir çoğunluğu iktidardan dışlamaktadır. Diğer devletlerde büyük azınlıklar (dinî ya da etnik) ikinci sınıf vatandaşdır: Kuveyt'teki ve Suudî Arabistan'daki büyük Şîî azınlıklar ciddî siyasî ve sosyal statüden mahrum bırakılmaktadır; güney Sudan'daki büyük bir Arap olmayan Hıristiyan ve animist topluluk benzer biçimde ayrımcılığa mahkûm görünmektedir; Mısır'daki büyük bir Kıptî Hıristiyan çoğunluk ayrılıkçı değilse de sorunludur; Kuzey Afrika'daki büyük Berberî topluluklar gelecekteki potansiyel siyasî talepleri ortaya koymaktadır. Arap dünyasının dışında, İran, nüfusun zar zor kifayetsiz bir yarısı olan Farslar tarafından domine edilmektedir; Afganistan, nüfusun çoğunluğunu oluşturmayan ancak yine de ülke içindeki diğer çok sayıda etnik ve dinî grubun siyasî kaderini kontrol eden etnik Peştunlar'ın idaresi altındadır. Ve evet, çifte standart olmamalıdır: İsrail, toplu cezalandırmaya, hukuk dışı gözaltına, ölüm timlerine ve İsraililer tarafından sahip olunan sivil özgürlüklerden mahrum bırakmaya başvurarak yirmi beş yıldan fazladır askerî işgal altındaki Filistinliler'ine acımasızca davranmıştır. Demokrasi yokluğu, siyasî baskı ve ağır insan hakları ihlâline yönelik azalan uluslararası toleransla birlikte yeni self-determinasyon çağı uluslararası sahnede şiddetle tartışılırken tüm bu sorunlar daha da artan biçimde ön plana çıkacaktır.

İronik olarak, Ortadoğu'daki bu sorunları uluslararası düzeye getirdiği için Saddam Hüseyin'e kısmen teşekkür etmeliyiz; onun Kuveyt'i istilâsı, Kürtler'e karşı kitlesel şiddeti ve nükleer silâhlar geliştirme çabaları daha büyük demokrasi, federalizm ve azınlık hakları sorunlarına neden olmuştur. Kürt sorunu, böylece, geçmişte kaçınılan bu kritik tabu konularla bölgeye meydan okumaktadır. Ortadoğu'da hiç kimse "eğer Saddam" ya da Çöl Fırtınası Harekâtı olmasaydı bu etnik ayrışma sorunlarının rahat biçimde gömülü kalabileceğine inanmamalıdır. Bunlar -dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi- Ortadoğu toplumu ve siyasetinin içinde derin biçimde kök salmış yapısal sorunlardır ve bunlardan kaçınılamaz.

Hiç kimse Kürtler'in önümüzdeki birkaç on yılda bir yerde kendi millî devletlerini elde edip edemeyeceklerini tahmin edemez. Fakat Kürtler Ortadoğu'daki dördüncü büyük etnik grup oldukları için bu sorunun cevabı her iki hâlde de son derece önemli olacaktır. Eğer cevap "evet" ise onlar kendi devletlerini alacaklardır, o hâlde bölge Irak, Türkiye ve İran'ın sınırlarında ve jeopolitiklerinde dramatik değişimlere hazır olmalıdır. Ve bu ne tür bir devlet olabilir? Türkiye'ye özel bağlarla bağlı, yalnızca eski Irak toprağında kurulu mu? Ya da bölgenin tüm devletleri arasındaki geleneksel güç dengesini yeniden biçimlendirecek birleşik bir Kürdistan devleti mi? Yeni sınırlar ve kitle haklarının karara bağlanması sorunları -her ne kadar, umulur ki bunlar Yugoslav değil mülâyim Sovyet ayrılma modeline benzeyebilir- son derece karmaşık ve altüst edici olacaktır. Ve Güneydoğu Türkiye'nin geleneksel Kürt bölgesi dışında yaşayan Türkiye Kürtleri ne olacaktır? Kürdistan'da yaşamayı değil de Batı Türkiye'de kalmayı seçtikleri takdirde ne tür bir vatandaşlığı ve vatandaşlık haklarını idame ettirebileceklerdir? Araplar Irak tarafından Kürdistan'ın

kaybedilmesini tanıyacak ve azınlıklara ağır kötü davranışların devletin bütünlüğü için son derece tehlikeli sonuçlar doğurabileceği dersini kabullenecekler midir?

Fakat belki de cevap "hayır" olabilir, Kürtler'in kaderinde gelecekteki birkaç on yılda bağımsız bir Kürdistan'ı elde etmek yoktur. Bu cevap bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasına olan "evet"ten daha az devrimci değildir. Bir "hayır" cevabı yalnızca iki olasılığı akla getirir. Birincisi, Ortadoğu her bir devletteki memnuniyetsiz azınlıkları ezmek için tasarlanan aşırı şiddet ve baskıyı neredeyse kesin olarak herhangi bir tür demokratik düzenden ve insan haklarının gözetilmesinden vazgeçme pahasına seçmiştir. Bu seçenek bölgenin istikrarsız, ciddî derecede değişken ve çatışma, saldırganlık, savaş ve devamlı dış müdahalenin hammaddesi olan keyfi ve tahammülsüz rejimlere eğilimli olarak kalmasını garantilediğinden -tümü ilgili herkes için çirkin bir vaziyetin reçetesidir- bölge ve dünya için son derece maliyetli olacaktır.

Ancak gelecekteki birkaç on yılda bir Kürt devletinin olmayabileceği ikinci bir varyasyon bulunmaktadır. Bu cevap bölgenin kilit devletlerinin Kürtler'in etnik ihtiyaçlarının gerçekleştirilmesi için tatmin edici bir ortam bulabildikleri siyasî ve sosyal bir düzen geliştirebildiklerini ortaya koymaktadır. Bu, neredeyse kesin olarak Kürtler'in kendi etnik özlemlerini serbestçe ve tatminkâr biçimde geliştirebildikleri federal bir düzenlemeyi işaret ederdi. Bu durum, bir devletin Kürtler'inin bir başka devletin Kürt bölgelerine seyahat etmesini sağlayacak makul derecede açık sınırları ifade ederdi. Bu durum, Ortadoğu'nun ülkenin birliğini ve vatandaşlarının sadakatini korumak için kuvvet, şiddet, otoriterlik ve baskıya ihtiyaç duymayan türde devlet sistemleri geliştirme yolunda olduğunu ortaya koyardı. Ve federalizm, bölgesel ekonomileri uzun süredir tıkamış ve bozmuş bulunan kabarık merkezî bürokrasilerin şiddetle ihtiyaç duydukları desantralizasyonu akla getirmektedir.

*

*

*

Ve Amerikan politika yapıcıları bu çatışan çıkarlar karmaşasına nasıl yaklaşmalıdır? Washington, uzun zamandır bastırılan güçleri değişim için serbest bırakmanın önümüzdeki on yıl ve sonrasında temel sorunu olduğunun farkına vararak başlamakla iyi yapacaktır. Bu, bir miktar istikrarsızlık bileşeninin bölgenin kesinlikle ayırt edici niteliği olacağını garanti etmektedir. Hiç kimse istikrarsızlığı hoş karşılamaz, fakat stratejik açıdan Soğuk Savaş dönemindekine göre çok daha az tehlikeli olduğundan ve eski sistemler patladığında ya da çöktüğünde daha da büyük felâketler olmaksızın derinden ihtiyaç duyulan yapısal değişim daha fazla ötelenemeyeceğinden, bu durum daha katlanılır olabilir.

Kürtler'in kendi millî devletlerini kurmak için üç devleti parçalamadan millî emellerine ulaşabilmeleri tercih edilebilir bir durumdur. Fakat ilgili devletler gerekli siyasî ve kültürel değişimleri yapmaya muvaffak olamazlarsa, bazı sınırlar kaçınılmaz biçimde değişikliklerle karşılaşacaktır. Amerikan çabaları en yararlı biçimde genel etnik ayrılıkçılık sorununa bir dizi yaklaşımlar getirmek üzere diğer uluslar ve

BM ile birlikte çalışmaya adanabilir: bir ülkedeki bastırılmış, zulmedilmiş azınlık varlığı ve tamamen ayrılma arasında bir yerde alternatifler sağlayan ne gibi önlemler geliştirilebilir? Uluslararası "evlilik danışmanlığı"; uluslararası gözetim, insan ve vatandaşlık haklarına yönelik uluslararası garantiler, yaptırımlar, kültürel özerklik, bölgeselleştirme, federalizm ve konfederalizmi de içeren bir potansiyel çözüm yelpazesi önermeye muktedir olmalıdır. Washington, nüfuzunu, tercihen çok taraflı bir biçimde, patlama tehlikesi bulunan etnik ve mezhepsel sorunlara yönelik erken yaratıcı yaklaşımlara ihtiyaç duyan ülkeler üzerinde baskı yapmak için kullanabilir. Amerikan çıkarları, şüphesiz, insan haklarının dünyanın dört bir tarafında güvence altına alınmasından daha fazlasını kapsar, fakat insan hakları ihlalleri her şeye rağmen tümleşik olarak daha büyük diktatörlük, saldırganlık ve iç ayaklanma sorunlarıyla bağlantılıdır. Daha karmaşık olan, diğer çıkarlar ve yabancı devletlerle ilişkiler karşısında, önceliğin insan hakları kaygılarıyla bağdaştırılmasına yönelik Amerikan kararlılığıdır. İnsan hakları ve demokratik yönetişime doğru tedricî gidişin ulusal önceliklerimizde gerçekten çok yüksek mertebede olması gerektiği durumu hariç, bunun için sabit bir kural olamaz. Bu yöndeki hareketi teşvik etmek için kullanılan önlemler ilgili devlete ve ilgili şartlara bağlı olacaktır: uluslararası kuralları ve uluslararası düzeni en açık biçimde ihlâl eden -Irak ve Sırbistan gibi- devletler en sert yaklaşımları hak etmektedir. Baskının dereceleri ve yerel baskının potansiyel patlama etkisi harekete geçmek için ek ölçütler sağlamaktadır. Her şartta tercihler zor olacaktır. Ancak yeni Soğuk Savaş çağı sonrası dönemde, uluslararası gündemin ön sıralarında yer aldığından bu sorunun yüksek öncelikli olarak görülmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda, o hâlde, Kürt sorunu yeni dünya düzenindeki Ortadoğu'nun merkezinde yer almaktadır. Kürtler'in meşru özlüklerini tatmin etmek için ne gibi yöntemler bulunabilir? Eğer dünya Ortadoğu'daki uluslararası sınırların büyük çapta yeniden çizimi heyulasından kaçınmayı istiyorsa, o zaman bölgenin devletlerinin kendileri için biçilmiş görevleri vardır. Kürtler bu yol ayrımında bir sembol olarak durmaktadır. Onlar daha fazla beklemeyecektir.